

MONOTEMATICKÉ ČÍSLO NA TÉMU *PROBLÉMY DEJÍN HISTORIOGRAFIE A MYSLENIA O DEJINÁCH NA SLOVENSKU*

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.3.1>

Rok 1989 a koniec mocenského monopolu komunistickej strany priniesli významné spoločenské zmeny, ktoré neobišli ani slovenskú historiografiu. Pred historikmi a historičkami sa otvorili možnosti venovať sa prakticky akýmkoľvek témam bez nutnosti riadiť sa ideologickými poučkami a záväznými požiadavkami vládnucej moci. Mohli sa tak okrem iného zaoberať udalosťami a problémami, ktoré komunistický režim tabuizoval. Od 90. rokov sme tak zaznamenali napríklad prudký nárast publikácií zameraných na dejiny roku 1968, slovenského štátu (1939 – 1945) alebo šľachtických rodov.¹

Slovenskí historici a historičky dostali možnosť priamo sa zapájať do medzinárodných vedeckých spoluprác a konfrontovať sa s globálnymi výskumnými trendmi. Mohli sa tak inšpirovať novými metodológiami, teoretickými prístupmi a výskumnými témami nielen európskej, ale i svetovej historiografie. Pri najviac komunistickou ideológiou poznačených dejinách 20. storočia dostali možnosť interpretovať tieto neraz veľmi dramatické a miestami i tragické udalosti bez dovtedajších jednosmerných ideologických nánosov a šablón.

Napriek výrazným zmenám a novým možnostiam ostali dejiny vlastnej disciplíny témou, ktorou sa slovenskí historici a historičky vo svojich výskumoch zaoberali azda najmenej. Ako prízvukuje Dušan Kováč, napriek občasným kritickým postojom voči tejto skutočnosti prezentovaným najmä na niekoľkých zjazdoch Slovenskej historickej spoločnosti, sa výskum v tomto smere posunul len málo. Podľa neho dejiny historiografie a myslenia o dejinách predstavujú stále najviac zanedbanú disciplínu v rámci historických vied na Slovensku, pričom istý paradox vidí aj v tom, že dejiny mnohých, najmä prírodovedných disciplín, už predstavitelia slovenskej historickej obce podrobne zmapovali. D. Kováč okrem iného zdôrazňuje aj skutočnosť, že napriek zmenám po roku 1989 akoby medzi slovenskými historikmi a historičkami stále prevládal pocit, že o dejinách vlastnej disciplíny, svojich predchodcoch a pre mnohých stále i bývalých kolegoch, sa akosi kriticky hovoriť a písať nepatrí.²

1 DUCHOŇOVÁ, Diana a HOLEC, Roman. Šľachta v 19. a 20. storočí. Nové výzvy a staré slepé uličky. In *Historický časopis*, 2023, roč. 71, č. 3, s. 387.

2 KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-237.

V slovenskej historiografii tak stále citeľne chýba zhodnotenie vedeckej práce väčšiny významných slovenských historikov, ako aj pohľady na stav slovenskej historiografie v rôznych vývojových obdobiach.

Obrovské pole možností ponúka analýza premeny interpretácií kľúčových bodov slovenského národného príbehu, ako aj problému ideologizácie a politizácie historiografie. Absentuje aj hlbšia komparácia vývoja s krajinami strednej a východnej Európy a štúdie o vývoji slovenskej historiografie z genderového pohľadu alebo historiografie písanej z perspektívy etnických menšín. Skromné sú aj doterajšie pohľady slovenských historikov a historičiek na dejiny iných etník žijúcich na území Slovenska, teda Maďarov, Rómov, Rusínov a Nemcov.

Od polovice roka 2023 sa pokúša prispieť k zlepšeniu stavu poznania dejín slovenskej historiografie riešiteľský kolektív projektu APVV-22-0205 s názvom *Problémy dejín historiografie a myslenia o dejinách na Slovensku* zložený z historikov a historičiek Historického ústavu SAV, v. v. i. v Bratislave a Katedry histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Jedným z plánovaných výstupov projektu je aj monotematické číslo *Historického časopisu*, ktoré práve čítate. V štvrtom kvartáli roka 2025 bola na stránke periodika uverejnená výzva na publikovanie príspevkov na tému dejiny historiografie a myslenia o dejinách na Slovensku. Na možnosť zaslať redakcii príspevky na túto tému zareagovali viacerí historici a historičky a odborníci z príbuzných spoločenskovedných disciplín nielen zo Slovenska, ale aj z Česka a Maďarska. Cieľom čísla je analyzovať vybrané témy a osobnosti historiografie na Slovensku od stredoveku po súčasnosť a prezentovať ich nielen historikom, ale aj širšej odbornej verejnosti. Zámerom je podnietiť intenzívnejšiu diskusiu o problémoch výskumu dejín historiografie Slovenska. Malo by ísť o ďalší krok pre väčšie etablovanie tohto typu výskumu. Hlavnou snahou je otvoriť nové smery výskumu, ale aj kriticky (re)interpretovať už diskutované témy.

Editor čísla Matej Hanula, hlavný redaktor *Historického časopisu*, a taktiež riešiteľ spomínaného výskumného projektu Adam Hudek spolu s redakčnou radou vybrali na publikovanie v čísle príspevky, ktoré úspešne prešli recenzným konaním. Do čísla bolo celkovo zaradených osem štúdií. Príspevok Miroslava Lysého s názvom „*Veľká Morava ako príklad plurality minulosti v modernom slovenskom bádání*“ sa venuje rôznym konceptom dejín tohto štátneho útvaru z 9. storočia. Autor upozorňuje, že na trend interpretácie dejín Veľkej Moravy pred roka 1989 ako prvého ranofeudálneho štátu na našom území nadviazali od 90. rokov viacerí nacionalistickí historici, ktorí ju interpretujú ako prvý štátny útvar slovenského národa. Potvrdzujú tak názory, podľa ktorých marxizmus ideologicky nahradil na Slovensku u mnohých historikov a spoločenských vedcov práve nacionalizmus. Autor sa v texte zároveň pokúša analyzovať, do akej miery

zachytila historiografia raného stredoveku na Slovensku pri interpretáciách svojich výskumných problémov trendy z okolitých krajín.

Nasleduje štúdia Zuzany Kudzbelovej venovaná historickej tvorbe jednej z osobností slovenskej historiografie 19. storočia Františka Sasinka v kontexte jeho desaťročného pražského pôsobenia v rokoch 1882 – 1893. Po zrušení Matice slovenskej si Sasinek zvolil z viacerých dôvodov práve Prahu ako miesto svojho ďalšieho vedeckého pôsobenia. Lákalo ho predovšetkým tamojšie české intelektuálne prostredie a viaceré inštitúcie rozvíjajúce historické bádanie. Autorka približuje osobné a inštitucionálne väzby, ktoré si Sasinek v Prahe vytvoril medzi profesionálnymi i amatérskymi historikmi a predstavuje najvýznamnejšie príspevky, ktoré publikoval vo viacerých českých a moravských časopisoch. Analyzuje okruh jeho spolupracovníkov a témy, ktorým sa počas pražského pôsobenia venoval.

Chronologicky približne rovnakým obdobím sa zaoberá vo svojom príspevku Alica Kurhajcová. Analyzuje v ňom podoby spolupráce medzi slovenskými a maďarskými historikmi na konci 19. a začiatku 20. storočia. Prináša nové pohľady na problematiku slovensko-maďarských vzťahov v oblasti historiografie, pričom čiastočne nadväzuje na niektoré práce slovenských a maďarských literárnych historikov a historičiek. Všíma si nerovný pomer síl medzi oboma historiografiami v sledovanom období spôsobený najmä rozdielnymi podmienkami pre rozvoj profesionalizácie a inštitucionalizácie oficiálnej, štátom podporovanej maďarskej historiografie a marginalizovanej historiografie slovenskej. Výsledkom bol okrem iného odlišný, niekedy dokonca antagonistický koncept národných dejín.

V tom istom časovom rámci je ukotvená štúdia Štefana Gaučíka. Predstavuje v nej historika, archivára a organizátora regionálnych historických výskumov Kálmána Demkóa, jedného z priekopníkov vedeckého výskumu dejín miest Horného Uhorska. Neanalyzuje ho však iba ako regionálneho historika, ale zasadzujú ho do rámca rozvíjajúcej sa historiografie dejín Horného Uhorska. Zároveň približuje jeho spoločenský pôvod, profesionálne väzby i jeho pôsobenie na viacerých školách, v archívoch a učených spoločnostiach. Nevynecháva pritom ani jeho pôsobenie na redaktorských stoličkách v rôznych odborných časopisoch. Zdôrazňuje, že Demkóovou prednosťou bola schopnosť pretaviť zhromaždený archívny materiál do konzistentných výstupov k dejinám miest, inštitúcií a každodenného života, hoci, ako bolo pre jeho dobu príznačné, aj jeho práce boli poznačené dobovým pozitivizmom a dôrazom na výskum inštitúcií, noriem a elit.

Komparatívnu štúdiu k udalostiam rokov 1918 až 1920 v strednej Európe ponúka analýza Csabu Zahorána. V texte porovnáva produkciu slovenskej, rumunskej a maďarskej historiografie vydanú v závere predchádzajúceho a na začiatku tohto desaťročia pri 100. výročí rozpadu Uhorského kráľovstva a podpisu

Trianonskej mierovej zmluvy. Okrem iného sa v ňom snaží zodpovedať otázku, do akej miery boli spomínané tri historiografie ešte v 21. storočí ovplyvnené nacionalizmom a imperatívom potreby budovania vlastného národného štátu pri interpretáciách tejto významnej udalosti stredoeurópskych dejín. Analyzované texty zo všetkých troch krajín rozdelil na základe prístupu ich autorov k nacionalizmu do troch kategórií: nacionalistická historiografia, národno-analytická historiografia a transnacionálne analytická historiografia.

Pomerne málo známej téme sa vo svojej štúdii venuje Martin Posch, ktorý sa zaoberá historiografiou špeciálnych operácií z Veľkej Británie uskutočnených na území Československa počas druhej svetovej vojny. Analyzuje doterajší stav výskumu a jeho problematické i lepšie spracované miesta. V texte okrem iného upozorňuje na skutočnosť, že ideologické obmedzenia spôsobené mocenským monopolom KSČ po roku 1948 spracovanie tejto témy dlhodobo deformovali, pričom niektoré fabulácie z tohto obdobia vďaka citovaniu zahraničnými autorami prenikli dokonca aj do medzinárodného vedeckého diskurzu. Autor upozorňuje na výrazný rozdiel stavu výskumu tejto témy medzi slovenskou a českou historiografiou, pričom na Slovensku ostáva téma naďalej skôr okrajovou záležitosťou.

Veľmi kritickú analýzu doterajšieho spracovania dejín Rómov slovenskou historiografiou ponúka vo svojom texte Ondrej Ficeri. Analyzuje viaceré faktory, ktoré podľa neho zapríčinili dlhodobé zanedbávanie tejto témy historikmi a historičkami na Slovensku a konštatuje, že ich úlohu často suplovali odborníci z príbuzných vedných disciplín. Zároveň ponúka sumár kľúčových publikačných výstupov k dejinám Rómov na Slovensku, pričom využíva rôzne moderné prístupy a koncepty, ktoré boli doterajšou historiografickou produkciou na Slovensku takmer zanedbávané. Zároveň ozrejmuje, prečo považuje stále spracovanie tejto problematiky za „nášľapnú mínu“ nielen slovenskej historiografie, ale celej slovenskej vedy.

Záverečná štúdia autorskej dvojice Štefan Šutaj – Jana Šutajová sa zaoberá výskumom dejín maďarskej menšiny na Slovensku, ktorý vyprodukovala slovenská historiografia v období normalizácie. Stručne pritom hodnotia aj produkciu na túto tému v období tzv. predjaria v 60. rokoch. Všímajú si pokusy o novú inštitucionalizáciu výskumu tejto témy v 70. rokoch, ako aj snahy inšpirovať sa pri výskume etnicity novými sovietskymi marxistickými vzormi. Analyzujú historiografickú a politologickú produkciu venovanú výskumu dejín maďarskej menšiny v tomto období. Zachytávajú zmeny a modifikácie oficiálnej štátnej politiky voči menšinám. Zároveň ponúkajú prehľad najvýznamnejších osobností slovenskej historiografie, ktoré sa téme maďarskej menšiny venovali v spomínanom normalizačnom období.

Predložené štúdie tak spoločne ponúkajú prierez vývojom slovenskej historiografie od interpretácie Veľkej Moravy až po obdobie normalizácie. Analyzujú viaceré doteraz nedostatočne preskúmané témy. Veríme, že toto číslo *Historického časopisu* prispeje k intenzívnejšej diskusii o dejinách historickej vedy na Slovensku a podnieti ďalší produktívny výskum v tejto oblasti.

Editor monotematického čísla Mgr. Matej Hanula, PhD.